

ЕЙДЖИЗМ (AGEISM) – дискримінація особи на підставі її належності до певної вікової групи, поширена як у формальних, так і в неформальних сферах життя суспільства. Проявляється в готовності адекватно сприймати і співпрацювати лише з людьми, які відповідають заздалегідь установленим віковим критеріям.

Поняття ейджизму було запропоноване американським ученим-геронтологом Робертом Батлером (Національний інститут старіння) у 1969 році і спочатку пов'язувалося з віковою стратифікацією та нормативними цінностями суспільства – продуктивністю та результативністю.

Тому поступово ейджизм став сприйматися через дискримінацію людей похилого віку як таких, що не відповідають нормативним суспільним цінностям. Згодом цю соціальну групу стали окреслювати як людей «третього віку».

У соціальній психології виділяють кілька основних процесів, які супроводжують ейджизм: 1) ярликування (ототожнення особи та вікової групи, наприклад «стара діва», «старий холостяк», «молоде-зелене», «старе як мале» і т.п.); 2) стереотипізація, тобто негативна оцінка особистісних якостей певної вікової групи (наприклад, «старечий маразм», «дитячий розум», «дівоча пам'ять», «підліткова істерика», «дитяча поведінка» та ін.); 3) дискримінація (утиски прав та свобод особи через її належність до вікової групи). У загальнонауковому розумінні ейджизм ґрунтується на понятті норми та відхилення; при цьому нормою представники окремої вікової групи вважають себе, а інших – відхиленням. Так, стосовно людей старшого віку застосовується визначення «старомодний», «консервативний», «хворобливий» та ін. Класичним стереотипом сприйняття людей похилого віку в Україні є «бідний», «хворий», «самотній»; зазначимо, однак, що у цих емоційних оцінках немає поведінкового елемента, тобто прагнення принизити, образити старшого (а отже, ярликування і стереотипізація не завжди призводять до дискримінації). З іншого боку, переважна більшість людей дотримуються стереотипів у сприйнятті інших вікових груп у зв'язку з можливістю захистити свої власні інтереси чи інтереси своєї соціальної (професійної) групи. Цікавим є той факт, що стереотипи у сприйнятті людей третього віку можуть бути одночасно і негативними, і позитивними. Так, наприклад, позитивним є стереотип «зрілі і мудрі», а негативним – «знижені інтелектуальні здібності, погана пам'ять»; позитивним – «добрі, щирі до своїх онуків», а негативним – «самотні, ізольовані, тому вимагають уваги дітей і внуків».

Основними *формами* вияву ейджизму, відомими на сьогодні в соціальній педагогіці, соціології та психології, є такі:

- 1) едалтоцентризм, тобто неадекватний рівень егоцентризму дорослого населення щодо молодших та старших;
- 2) джейнізм – дискримінація старших людей порівняно з молодими, надання їм переваги у соціально-професійній та соціально-психологічній сфері;
- 3) едалтизм – негативне ставлення до дітей або молодших за віком з боку дорослих чи людей похилого віку, в тому числі й членів сім'ї (батьки, опікуни, родичі, старші брати\сестри) чи членів референтної групи (вчителі, дорослі).

З часом у розвитку теорії ейджизму стали проявлятися дві *тенденції*:

- 1) ейджизм як явище, яке має відношення виключно до людей похилого віку; ця соціальна група в такому разі окреслюється як така, що має певні негативні соціальні характеристики (наприклад, «тягар для суспільства»); звідси прагнення інших соціальних груп відноситися до людей похилого віку як до таких, що мають менше прав;
- 2) ейджизм як явище, яке поширюється не лише на людей похилого віку, а й на всіх, хто є дискримінованим за віковою ознакою.

Отже, ейджизм виявляється як у негативному ставленні до дітей чи молоді, так і в несприйнятті людей похилого віку. Найчастіше ейджизм співвідноситься з негативним ставленням до людей похилого віку, що визначається як *дискримінація старості*. Науковці стверджують, що з розвитком ринкових відносин люди похилого віку найчастіше стають жертвами ейджизму і знаходять роботу переважно з низькою оплатою (няні, охоронці, завідувачі господарством, прибиральниці тощо), хоча й мають великий професійний та соціальний досвід. Водночас при скороченні робочих місць вибір роботодавців також падає на людей старшого віку, насамперед, пенсійного. Н. Паніна пише, що при виході на пенсію важливе значення має процес соціальної адаптації людини похилого віку, пов'язаний з особливостями повсякденного життя, навичками використання вільного часу, фінансових статків, та готовності до змін стилю життя в статусі пенсіонера.

Головними *чинниками* дискримінації старості вчені вважають:

1. Економічні, що ґрунтуються на уявленнях людей про справедливий розподіл соціальних виплат, пільг і привілеїв, передусім, пенсійних. Таким чином, пенсіонери

переважно вважають себе дискримінованими розмірами пенсії, а платники пенсійного податку – що дискриміновані саме вони, оскільки податки надто високі.

2. Аксіологічні, пов'язані з окресленням молоді як інвестиції в майбутнє, а людей похилого віку – як суспільного тягаря. Така позиція суттєво відрізняється від ставлення до старших осіб як мудріших, досвідченіших (що більш притаманно арабському й азійському світові). Визначення людей похилого віку як немічних, хворих, таких, що потребують додаткових витрат пов'язана в Україні з раннім старінням загалом, і з високим рівнем захворюваності – зокрема.

3. Медійні, тобто акцентація на фізичній привабливості й сексуальності, притаманній, насамперед, молодим людям. До цього варто додати рекламу із зображеннями сильного молодого тіла, або ж рекламу відновлення й продовження молодості (пластичні операції, косметичні процедури тощо). З іншого боку, спостерігається нестача реклами продукції, орієнтованої на людей похилого віку. У медійному просторі запроваджено теорію «релевантних аудиторій», до яких відноситься населення від 14 до 49 років.

В Україні прийнято «Концепцію демографічного розвитку українського суспільства» (2004 р.), де зазначено основні соціально-економічні наслідки старіння українського населення:

1) зростання осіб пенсійного віку призводить до зростання витрат на соціальне забезпечення старості; водночас обмеження цих ресурсів веде за собою зростання рівня бідності населення;

2) збільшення частки населення третього віку веде до трансформації ринку послуг, товарів, житла, медичного обслуговування тощо;

3) зміни у кількісному співвідношенні молодого, дорослого та старшого за віком населення впливають на специфіку міжпоколіннєвих відносин, а також відносин між платниками податків та їх споживачами.

Головним соціально-педагогічним інструментом зниження рівня ейджизму стосовно людей похилого віку є просвітництво, метою якого є зростання рівня культури взаємин та налагодження культурного діалогу між різними поколіннями.

Другим виявом ейджизму є *дискримінація молодості*. Молодість асоціюється в інших вікових групах з незрілістю, опозиційністю, безвідповідальністю, недосвідченістю,

безкультурністю та ін. Ярликування та стереотипізація у цьому випадку викликає сприйняття молодих людей як не повністю дієздатних, що призводить до нижчого рівня оплати праці, позбавлення певних професійних чи матеріальних преференцій (наприклад, пошуки працівників «до 25 років з досвідом роботи» у кадрових агентствах тощо).

Зважаючи на два основні вияви ейджизму, викладені вище, варто відзначити, що дорослі люди, які, власне, й мали б здійснювати дискримінацію молодості і дискримінацію старості, – також можуть стати об'єктом ейджизму. Такий стан пов'язується з інтерперсональною оцінкою й намаганням відокремити себе від реальності старіння, якомога довше залишаючись у групі дорослих зрілих людей.

У науковій літературі виділяють дві *складові ейджизму*: інституційну (юридично закріплену, формалізовану дискримінацію людей певної вікової групи), та внутрішню (емоційну дію стосовно людей певного віку, що виражається у нехтуванні, насильстві, образах, приниженні тощо). Названі дві складові тісно пов'язані між собою: так, втрата людиною похилого віку роботи, перехід на недостатньо велику пенсію позбавляє її звичного способу життя, зменшує кількість соціальних ролей, які виконувала ця людина протягом тривалого часу. У процесі скорочення кількості працівників, як правило, першими страждають люди похилого віку. При цьому зростає ризик бідності і, відповідно, негативного чи зневажливого ставлення з боку оточуючих. Додає негативізму й переконаність молоді та дорослих у нездатності людей третього віку опанувати новітні технології, інноваційні способи виробництва тощо.

Щодо інституційної складової ейджизму, то соціально схвалюваними її наслідками є соціально-патронажна діяльність щодо людей похилого віку, встановлення пільг для означеної вікової групи тощо. Цьому сприяє ратифікація Україною низки міжнародних документів про соціальний захист людей третього віку, серед яких Декларація ООН з проблем старіння (1991 р.), якою проголошено основні стандарти ООН щодо людей похилого віку: *незалежність* як доступність продуктів харчування, води, житла тощо; *участь* – тобто їх активне залучення до життя громади; *догляд* як доступність усіх належних послуг з боку сім'ї, громади, установ та закладів; *реалізація внутрішнього потенціалу*; *гідність* як відсутність експлуатації, насильства та примусу; Міжнародний план дій з проблем старіння, прийнятий у Відні у 1982 році.

Література

1. Краснова О. В. Социальная психология старения / О. В. Краснова, А. Г. Лидерс. — М. : Академия, 2002. — 288 с.
2. Магдисюк Л. І. Теоретико-емпіричні межі поняття ейджизму у психології / Л. І. Магдисюк // Теоретичні і прикладні проблеми психології. — 2013. — №3. — С.167—173.
3. Скрипченко О. В. Загальна психологія : навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднічук. — К. : А.П.Н., 1999. — 463 с.
4. Якимова Е. В. Геронтология в динамическом обществе / Е. Якимова, Л. Торнстон // Социальная геронтология: современные исследования. — М. : ИНИОН РАН, 1994. — С. 58—68.

© ***Наталія Сейко***